

SOCIJALNA I ZDRAVSTVENA POLITIKA STAROG DUBROVNIKA

Ana Borovečki, Slobodan Lang

Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar",
Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Sažetak

Grad Dubrovnik je poznat u cijelome svijetu po svojoj ljepoti i arhitekturi. Dubrovački arhiv sadrži niz dokumenata povezanih prošlošću ovog prekrasnog grada i regije od srednjeg vijeka do danas. Među dokumentima nalazi se i ekstenzivna zbirka dokumenata vezanih uz socijalnu politiku i zdravstvo Dubrovnik. Mnogo se je znanstvenika bavilo tom građom. Nažalost, do sada je tek nekolicina radova pokušala sintetizirati do sadašnje znanje o tim dokumentima. U ovome radu izvršena je svojevrsna sinteza do sada pronađene građe vezane uz prošlost socijalne i zdravstvene politike Dubrovnik. Ovaj tekst pisan u obliku vodiča pokušava dati pregled osnovnih podataka vezanih uz ove teme i povijest Dubrovnik.

Cljučne riječi: socijalna politika, zdravstvo, povijest, Dubrovnik

Abstract

Summary:

The city of Dubrovnik is well known all over the world for its beauty and architecture. Its rich archives that contain many documents connected to the history of this marvellous city and its region from the Middle Ages to the modern times are known to many historians all over the world. There is an extensive collection of documents connected to the healthcare and social policy organisation of Dubrovnik that can be found in the archives. Many scholars have studied those documents. However, only a few papers that are trying to synthesize the most important facts on history of medicine in Dubrovnik have been written so far. In this paper an effort has been made to highlight the most important information on this subject. Our aim is to provide those who are interested in the history of the healthcare and social policy in Dubrovnik with this guide as the useful starting point in their future research in this field.

Uvod

Dubrovnik je bio svojevrsni kulturni centar među hrvatskim zemljama i nije slučajno da su u njemu rođeni takvi velikani poput renesansnog književnika Marina Držića, znanstvenika i filozofa Rugjera Boškovića ili poznatog liječnika Gjure Armena Baglivija. Dubrovnik je uvijek bio grad koji je nastojao prihvatiti svjetska strujanja. Njegov jedinstveni geografski položaj na razmeđu istočnog i zapadnog mediteranskog svijeta učinio ga je prijemljivim za razne kulturne tradicije te razna znanstvena i društvena postignuća. Dubrovnik i njegovo stanovništvo uvijek su mislili na boljitak svoga grada i željeli ga što više povezati sa svijetom. Zato su često odlazili u strane krajeve radi školovanja ili trgovine te se vraćali u svoj grad i nastojali ga oplemeniti novim stvarima i ljudima koje su dovodili iz udaljenih krajeve vodeći uvijek računa o vlastitoj kulturnoj posebnosti. Tako je i nastala dubrovačka kulturna tradicija koja je produkt svojevrsne prilagodbe raznih kulturnih utjecaja dubrovačkome podneblju. Dubrovnik je tako postao i ostao svojevrsan svijet u malome na dubrovački način koji i dan danas iznova začuđuje one koji se bave njegovom prošlošću i sadašnjošću. (Lang 1994:124)

Dubrovačka medicina nije nikada bila isključivo lokalnog karaktera, niti izolirana od svjetskih događanja. Ona je zahvaljujući otvorenosti svoga stanovništva i jedinstvenosti geografskog položaja uvijek nastojala inkorporirati u vlastitu medicinsku praksu najnovija dostignuća i ideje svoga vremena. Mnogi poznati liječnici boravili su u Dubrovniku i obogatili svojim znanjem njegovu medicinsku tradiciju koja će kasnije iznjedriti niz velikana hrvatske i svjetske medicinske povijesti. Građani Dubrovnik osjetili su potrebu razvoja i unapređenja javno-zdravstvenih prilika svoga grada kao osnovni uvjet vlastite egzistencije, vodeći pri tome uvijek računa o medicinsko-etičkim problemima i nastojeći poštovati ljudska prava svih. Dovoljno je samo ukratko nabrojiti najvažnije medicinske tekovine ovog jedinstvenog grada-države i njegove okolice poput karantene, dobro organizirane liječničke i ljekarničke službe da bi nam bilo jasno zašto se baš na ovim prostorima razvila medicinska tradicija koja je u mnogočemu nadmašila ostale hrvatske krajeve. Tako Dubrovnik ne predstavlja samo kulturno-spomenički biser hrvatskih prostora nego i svojevrsan povijesno-medicinski unikum ne samo u hrvatskim, nego i u europskim i svjetskim razmjerima. (Jeremić, Tadić 1938)

1. KNEŽEV DVOR – ESKULAPOV KAPITEL(o početcima medicine u Dubrovniku)

Dubrovnik je već od svojeg osnutka povezan s medicinom. Njegovi osnivači, stanovništvo nekadašnje antičke grčke kolonije Epidaura, donijeli su u ove krajeve kult grčkog boga zdravlja, Eskulapa (lat Asklepija). Spomen na to štovanje nalazimo i na jednom od sedam kapitela Kneževa dvora-Eskulapovom kapitelu te u latinskom natpisu koji se nalazi pokraj tog kapitela , a govori o navodnome porijeklu Eskulapa koje je vezano za područje oko Dubrovnika.

Knežev dvor jest mjesto gdje je za svoga jednomjesečnog mandata boravio dubrovački Knez (bez svoje obitelji), a zgradu nije smio napustiti osim ako je išao obavljati neke službene poslove. Uz druge državničke poslove njemu su se svako večer na čuvanje davali ključevi grada koje je on ujutro uz ceremoniju vraćao .Knežev dvor bio je i sjedište Malog vijeća Dubrovačke republike, te administrativno središte i oružarnica, skladište municije i tamnica. Knežev dvor bio je središte svih važnih događanja vezanih za politički život Dubrovnika.(Barber 2001:60-64)

O važnosti Eskulapova štovanja u prošlosti Dubrovnika , govori i to da se na takvo važnoj zgradi za Dubrovnik našao Eskulapov kapitel i pripadajući natpis vezan uz navodno Eskulapovo podrijetlo. Tekst je za svoga boravka u Dubrovniku napisao humanist Ciriaco d' Ancona (1391-1449), na zahtjev kancelara Republike Nicolo Lazzina iz Crena ne bi li Eskulapovo podrijetlo povezao s Dubrovnikom i tako ga uzdigao iznad drugih gradova. Autora teksta je na takovu konstrukciju priče o Eskulapu i Dubrovniku, vjerojatno, ponukala činjenica da je antičko ime Cavtata grada na dubrovačkoj obali glasilo Epidaur, kao i istoimeno mjesto u Grčkoj gdje je po predaji rođen Eskulap i gdje je, kao i u Epidauru kraj Dubrovnika, kult štovanja toga boga bio vrlo popularan.

Moguće je da je kip Eskulapa bio već u 12. stoljeću isklesan u Kneževu dvoru ,a kad je u 15. stoljeću od 1435-1442. Dvor obnavljan i izgrađen mu je trijem Onofrio Giordano della Cava (Napuljac u službi Dubrovačke republike) radi sedam stupova sa sedam kapitela na trijemu Dvora od kojih onaj prvi s desna posvećuje Eskulapu. Kapitel predstavlja liječnika (Eskulapa) s tipičnom kapom i dugom bradom koji očekuje svoje bolesnike u svome alkemičarsko-liječničkom laboratoriju, a seljak kojem građanin (sluga Eskulapov) pokazuje put donosi mu darove, među kojima i kokoš, tradicionalni liječnikov honorar. Uz kapitel se nalazi i ploča s uklesanim heksametrima na latinskom u kojima se tvrdi da je Eskulap rođen u Dubrovniku. Evo teksta tog natpisa s prijevodom:

«Munera diva patris, qui solus Apollonis artes,
invenit medicas per saecula quinque sepultas
et docuit gramen, quem usum quodque valeret
hic Aesculapius caelatus, gloria nostra
Ragussi genitus, voluit quem grata realtum
Esse Deos inter veterum sapientia patrum
Humanas laudes superaret rata quod omnes
Quo melius toti nemo quasi profuit orbi.»

«Ovo je božanski dar oca Apolona koji je jedini otkrio liječničko umijeće, pet stoljeća zakopano, i koji je učio koja trava vrijedi kao lijek. Ovo je Eskulap iz kamena isklesan, naša slava, rođen u Dubrovniku. Njega naši mudri pređi htjedoše uvrstiti među bogove jer su znali da on nadvisuje svaku ljudsku hvalu i da gotovo nitko nije svijetu više koristio od njega.»(doslovan prijevod Petar Marija Radelj)

«Ovdje je isklesan Eskulap , slava naša, koji je jedini pronašao liječnička umijeća, božanske darove svog oca Apolona, koja su kroz pet stoljeća ostala skrivena i naučio (nas) za koju svrhu služi koja (ljekovita) trava. On je rođen u Dubrovniku , hvalevrijedna mudrost (naših) otaca htjela je da bude uvršten među bogove jer je smatrala da je potpuno nadmašio sve ljudske hvale, a pogotovo jer nitko nije bolje od njega koristio cijelome svijetu.» (slobodni prijevod V. Bazala) .(Bazala 1972:9-12)

2.KATEDRALA (pučka i religijska medicinska tradicija u Dubrovniku)

Dubrovačka katedrala ili kako je puk naziva prvostolna crkva Gospe Velike posjeduje osim bogate riznice i zavidnu kolekciju votiva (ex voto darova, zavjetnih darova) koji svjedoče o tradiciji religijske i pučke medicine na dubrovačkome području. Zavjetni darovi koji se daruju nekom svetištu najčešće imaju oblik dijela tijela koji je zagovorom čudesno izliječen izrađenog u raznim materijalima od voska do plemenitih metala. Česti su i votivi u obliku bolesnika u krevetu i male djece. Votivi mogu biti i darovani u obliku nakita, zavjetnih fresaka i slika ili jednostavno u obliku pločica od raznog materijala na kojima se može i ne mora opisati razlog zavjetnog dara uz zahvalu i ime darovatelja. U Dubrovačkoj katedrali najčešće nalazimo votive izrađene ,uglavnom, od srebra u obliku osoba i raznih dijelova tijela.

Prema priči katedrala je sagrađena novcima Rikarda I, Lavljeg srca, engleskog kraja koji je 1192. kod Lokruma ispred Dubrovnika doživio brodolom .Iz zahvalnosti što se spasio odlučio je

Dubrovniku dati znatnu svotu dukata čime je i izgrađena zavjetna crkva, današnja katedrala. Katedrala je teško stradala u potresu 1667. no kasnije je obnovljena. Osim bogate riznice s povijesno medicinskog stajališta značajna je njena kolekcija zavjetnih darova, bilo u obliku nakita, bilo u obliku dijelova tijela za koje se je molilo ozdravljenje. Votivi se mogu vidjeti izloženi na lijevoj i desnoj strani crkve uz bočne oltare. (Dračevac :1988)

Pučka medicina na ovim prostorima vezana je prije svega uz tradiciju liječenja ljekovitim biljem. Već su Rimljani znali da ovdje raste Mandragora officinalis (alrauna) koju narod zove mandrača, a i danas se bere i nalazi na planini Sniježnici (1234 m) koja tvori sjeverni dio Konavala. Bilje iz ovih krajeva spominje i Plinije Stariji (23-79.) u svojoj "Historia naturalis", a i Grk Pedanios Dioskurides (oko 79.) , rimski vojni liječnik, spominje ljekovito bilje ovih krajeva u djelu "□□□□ □□□□s □□□□□□□s". Znanje pučke medicine prenosilo se je s koljena na koljeno ,a kasnije se to znanje počinje sakupljati i objavljivati u raznim ljekarušama od kojih je poznata ona iz 1705. Ignacija Aquilinja (1642-1715.) «Kućni liječnik bez spenze». To djelo pisano u stihovima ujedno je i prvo medicinsko djelo na hrvatskom jeziku u Dubrovniku. Liječnik Ivan August Kaznić (1817-1883.) svoju je doktorsku disertaciju isprva odlučio posvetiti narodnom liječenju u Dubrovniku. Prvi zakonom Dubrovačke Republike iz 13. stoljeća zabranjuju trovanje i upotrebu otrovnog bilja, pa je iz toga moguće zaključiti da je herbalizam bio raširen u Starome Dubrovniku.

Stanovništvo je često na ovome području osim od liječnika- travara pomoć pri ozdravljenju tražila i od svetaca zaštitnika. O tome svjedoči i niz votiva koje nalazimo u dubrovačkoj katedrali, kao i kult Sv. Vlaha. O kome će kasnije biti riječi.(Bazala 1972:12-15)

3. CRKVA SV. VLAHA (pučka i religijska medicinska tradicija u Dubrovniku)

Najvažniji svetac zaštitnik starog Dubrovnika bio je Sv. Vlaho kome je posvećena i istoimena crkva. Uz ovog sveca vezana je i predaja po kojoj je njegov blagoslov vrlo učinkovit pri bolestima grla.

Građani Dubrovnika proglasili su Sv. Vlaha 972. svojim zaštitnikom. Relikvije Sv. Vlaha Dubrovčani su dobili postupno, a najvažnija rekvizicija bile su moći glave Sv. Vlaha ,dobavljene 1026. godine. Sv. Vlaho(Sv. Blaž) bio je biskup Sebaste u Armeniji u trećem stoljeću. Po zanimanju je bio liječnik. Potaknut božanskim nadahnućem povukao se je u planine u neku pećinu i ondje je živio u razmišljanju ,okružen divljim životinjama. Divlje životinje ga nisu napadale već su ga ljubazno sretale i dolazile k njemu po pomoć kad bi se razboljele ili bile ranjene. Osudili su ga da je vrač i pogubili. Sv. Vlaho smatra se zaštitnikom divljih životinja. Zaziva se i protiv bolesti grla jer je prema legendi jednom spasio neko dijete od gušenja, pošto je ono bilo progutalo riblju kost koja mu je zapela u grlu.. Svakog 3. veljače (na dan Sv. Vlaha) slavi se velikim slavljem ovaj svetac u Dubrovniku uz obavezni blagoslov grla tzv. "grličanje". Svećenik prilazi onome koga se blagoslivlja s dvije isprepletene svijeće i izgovara blagoslov. (Margaritoni1998)

Prva crkva na ovome mjestu sagrađena je u 14. stoljeću , ali je oštećena u potresu i uništena u kasnijem požaru, a na njenom mjestu je sagrađena sadašnja crkva koja datira iz 18.stoljeća. Prije Sv. Vlaha , Sv. Sergije je jedno vrijeme bio zaštitnik Dubrovnika. U crkvi se nalazi i srebrni pozlaćeni kip Sv. Vlaha iz 15. stoljeća rad nepoznatog dubrovačkog majstora koji u ruci drži maketu Dubrovnika prije potresa u 17. stoljeću. U crkvi Sv. Vlaha također nalazimo desno uz glavni oltar kod ulaza u sakristiju niz srebrnih votiva od koji najkasniji datira iz 20. stoljeća. (Prosperov -Novak 1987:57-61)

4.PALAČA SPONZA- ARHIV(javno-zdravstvene prilike starog Dubrovnika)

Na ovome mjestu čuvaju se svi važni dokumenti vezani uz život starog Dubrovnika. Dubrovački arhiv smatra se jednim od najbolje sačuvanih arhiva ne samo za proučavanje zdravstvenih prilika žitelja starog Dubrovnika nego i za proučavanje svih ostalih aspekata prošlosti ovog jedinstvenog grada.

Palača Sponza počela se graditi u 16. Stoljeću , a po stilu predstavlja mješavinu kasne gotike i renesanse. Palača je građena prema nacrtima Paskoja Miličevića poznatog inženjera Republike. Palača je prvobitno imala funkciju carinarnice , a u njoj je bila i kovnica novca. Već potkraj 16. stoljeća palača postaje i kulturno središte Republike. U njoj su se skupljali obrazovani građani Republike u svojoj "Akademiji učenih". Inače palača je dobila ime od riječi "spongia" ili "sponcia" ili "sponza" što znači cisterna. Naime na njenome mjestu nalazila se je jedna od javnih dubrovačkih cisterna koja je bila izgrađena 1311.Danas se u palači nalazi dubrovački arhiv koji uz niz raznih dokumenata o upravi Republike posjeduje i niz zapisa o zdravstvu i zdravstvenim prilikama. (Prosperov-Novak1987:42-46)

Statut grada Dubrovnika iz 1272. uz statut grada Korčule iz 1214. spada u najstarije hrvatske pravne spise. Iako njegov značaj i zanimljivost leži u njegovoj pravnoj podlozi u njemu se nalazi i niz odredbi vezanih uz medicinu i kvalitetu života ondašnjeg dubrovačkog stanovništva. Tako znamo da je u početku, u gradu bilo više drvenih nego kamenih građevina. Od 1400. do 1413. bivaju porušene zadnje drvene nastambe te se grad do daljnjeg počinje zidati od kamena. Loše higijenske prilike, nepopločane ceste te trgovina s istokom bili su uzrokom niza

epidemija, a među ostalima i epidemije kuge. Da bi se čistoća u gardu poboljšala, a time i popravila higijenska situacija godine 1272. donose se osnove medicinskih, higijenskih i socijalnih mjera koje se i danas čuvaju u Liber statutorum u arhivu. Te odredbe nalažu da je svatko dužan čistiti onaj dio ulice koji je bio pred njegovom kućom i to obično subotom. Kasniji propisi koji se čuvaju u Liber viridis c.7 zabranjuju bacanje smeća pred gradskim vratima. Za uklanjanje smeća iz grada bili su predviđeni posebni otvori na gradskim zidinama. Odredba iz 1272. nalaže da se zahodi moraju nalaziti u kućama, najmanje na drvenim balkonima nad ulicom. Od 1321. zahodi su morali biti smješteni u samim kućama, a izmet se morao uklanjati isključivo noću. Od 1407. do 1436. kanalizacija se uvodi u Dubrovnik. 1336. svinje se više nisu smjele držati u gradu, a od 1407. donijeta je uredba kojom se sve ulice u gardu imaju popločiti. Godine 1415. uvedena je i stalna služba gradskih čistača. (Bačić 1994:116-117)

5. LAZARETI – KARANTENA (epidemiološka slika starog Dubrovnika i protu epidemijske mjere)

Neposredno iza istočnih gradskih vrata zvanih Vrata od Ploča nalazi se građevina koja najbolje govori o naslijeđu medicine Starog Dubrovnika. Kompleks pod nazivom Lazareti predstavlja zadnje mjesto gdje se je nalazila dubrovačka karantena.

U razdoblju od 1348. do 1374. godine u Dubrovniku je zbog kuge umro veliki broj ljudi. Rješenje za ovakvo stanje bilo je ili obustaviti trgovinu s drugim krajevima pogotovo istokom od kuda je kuga najčešće i dolazila, što bi za razvoj samog grada bilo pogubno ili uvesti određen način zaštite od epidemija koji bi istovremeno omogućavao slobodnu trgovinu. Tako je 27. 7. 1377. u Dubrovniku uvedena karantena. Ta se odredba nalazi u Liber viridis (cap. 49, fol 78) pod nazivom "Veniens de locis pestiferis non intret Regusinum vel districtum" ("Došljacima iz kužnih mjesta zabranjuje se ulaz u Dubrovnik ili okolicu"). Došljaci su tako ispočetka morali prije ulaska u grad boraviti 30 dana, a kasnije 40 dana (po tom broju je i karantena dobila ime "quaranta", lat.= četrdeset) na za to određenim mjestima da se vidi da li će se kod njih razviti bolest. Karantena se isprva nalazila u Cavtatu na obližnjim otocima Mrkanu, Bobari i Sv. Petru. Od 1430. lazaret se nalazio na Dančama kraj vrata Dubrovnika, a kasnije na otoku Lokrumu preko puta Dubrovnika. Godine 1590. lazaret je premješten kraj vrata od Ploča gdje se i danas nalazi. Ukoliko bi kuga ipak prodrla na područje Republike, ali ne i u sam grad, tada su se vrata grada zatvarala i ulaz u grad bio je onemogućeni bilo kome iz okolice gdje je harala kuga pod prijetnjom smrću. Ukoliko bi se kuga javila prvo u gardu stanovništvo bi se iselilo iz grada, a grad bi ostalo čuvati 10 patricija dok epidemija ne bi prošla. Onaj za koga se je otkrilo da je unio kugu u grad bio je najoštrije kažnjen, smrtna kazna nije u tome slučaju bila rijetkost.

Osim kuge koja je predstavljala najozbiljniji zdravstveni problem starog Dubrovnika, od epidemijskih bolesti bile se prisutne guba, dizenterija i boginja. Od ostalih bolesti u zapisima nalazimo podagru, reumatske bolesti, urinarne bolesti, lues te razne crijevne bolesti i infekcije, te malarija koja je harala na području Rijeke Dubrovačke. Bolesni od gube živjeli su izvan gradskih zidina u posebnim leprozorijima koji su bili financirani ili od strane države ili od raznih milodara i ostavština. Dizenterija je bila česta. Zanimljivo je da je Giuseppe Appurger, dubrovački liječnik iz 19. stoljeća uspješno liječio ovu bolest kombinacijom sredstva za čišćenje i opijata, a ta kombinacija nije ništa drugo nego sastav kombiniranog praška koji se kasnije primjenjivao, a još se i danas primjenjuje ponekad u terapiji dizenterije. Radi sprečavanja epidemije boginja u Dubrovniku je 1784. uvedena variolizacija. Ta se je metoda pokazala vrlo problematičnom jer su se njome mogle prenijeti neke zarazne bolesti (lues prije svega). Već nekoliko godina nakon otkrića vakcinacije dubrovački liječnik Luka Stulli uvodi vakcinaciju i u Dubrovnik radi sprečavanja epidemija velikih boginja. (Bazala:1954)

6.SINAGOGA (tradicija suživota u Dubrovniku, Židovi-liječnici)

Židovi koji dolaze u Dubrovnik uglavnom su Sefardski Židovi iz Španjolske i Portugala, odakle su u 15. stoljeću bili prognani. Sinagoga u Dubrovniku svjedok je te duge tradicije judaizma na dubrovačkom prostoru, ali i svjedok suživota raznih kultura (u Dubrovniku nalazimo još aktivnu pravoslavnu i islamsku zajednicu). Sinagoga datira iz 16. stoljeća i jedna je od najstarijih u Europi. Židovi su bili i vrlo cijenjeni liječnici i ljekarnici u Dubrovniku.

Dubrovnik je od svog osnutka puno trgovao se raznim krajevima od kojih su neki imali priznate i velike trgovačke židovske zajednice. Prvi spomen Židova u Dubrovačkom arhivu datira iz 1326. kada je vlada Dubrovnika da bi zamijenila svoga liječnika Egidija uzela u službu liječnika Johannesu iz Akvileje. Nigdje se ne navodi da je taj liječnik bio židovskog podrijetla no vjeruje se da je bio. Polovicom 14. stoljeća u Dubrovniku djeluje i magister Benedikt za kojeg se navodi da je bio židovskog podrijetla, ali je prešao na kršćanstvo. Kasnije nalazimo niz spisa vezanih uz razne trgovačke ugovore između židovskih i dubrovačkih trgovaca. Iako je Dubrovnik bio pretežno katolički grad tolerancija prema ostalim religijama pa tako i judaizmu bila je uvriježena. No prvi se Židovi naseljavaju u Dubrovniku koncem 15. stoljeća i osnivaju svoju zajednicu koja postoji u Dubrovniku i danas. (Stulli1989)

7. NAHODIŠTE (organizacija socijalne skrbi u Dubrovniku)

Razvijenost socijalne skrbi za stanovništvo grada vidljivo je i u zapisima koji su vezani uz osnivanje nahodišta 1432. Svi ti dokumenti svjedoče brigu i pažnju s kojom se vlast starog Dubrovnika odnosila prema nezbrinutoj djeci.

Nasuprot franjevačkog samostana u ulici Dominika Zlatarića iznad vrata kuće stoji natpis :
"Cochalvit cor meu itra me et ditatione mea exoardescet igni." (" U meni srce je gorjelo na samu pomisao buknuo bi oganj.") (psalam Davidov 39,4 "Biblija" Zagreb, 1968, 499, prijevod : Filibert Gass)(Prosperov-Novak 1987:78-80)

Ovaj natpis nalazi se na ulazu u nahodište ili "Ospidale della misericordia" koje se ovdje nalazi od 1432. kada je donesena odluka da se neželjena djeca ne smiju "bacati po gradu". Iz toga je vidljivo da infanticid nije bio rijetkost u starome Dubrovniku. Vjerojatno je nahodište, osim što se bavilo prihvatom neželjene djece bilo i rodilište za nezakonitu djecu, ali o tome nisu nađeni nikakvi podaci. S lijeve strane vrata nahodišta nalazio se je prozor na kome je bila "ruota" kotač na koji su majke pod okriljem noći stavljale svoju djecu, a zatim bi okrenule kotač i dijete bi se našlo u nahodištu. Na taj način diskrecija je majkama bila zajamčena. Dijete je u nahodištu boravilo do svoje šeste godine. Prve tri godine bilo je povjereno na čuvanje dadiljama po gradu, a druge tri godine boravilo je u nahodištu. Sa šest godina dijete se je davalo na usvajanje ili su ga pravi roditelji mogli podići, ali pri tome morali su imati dokaz da je dijete njihovo. (Marinović 1933:26-27)

8.FRANJEVAČKI SAMOSTAN (Ljekarništvo u Dubrovniku)

Priprava lijekova u Dubrovniku kao i na Orijentu bila je u rukama ljekarnika, a ne liječnika kao što je bio običaj u Europi. U sklopu Franjevačkog samostana u Dubrovniku osnovana je 1317. Ljekarna, koja je isprva bila Ljekarna koja se je bavila prodajom ljekovitih trava, a kasnije su se tu prodavali i pravi lijekovi.

I dan danas se u prostorijama samostana nalazi Ljekarna koja opslužuje pučanstvo Dubrovnika. U 14. stoljeću Ljekarna se nalazila u posebnim prostorijama u donjem klausturu s izlazima na ulicu. Dio inventara te Ljekarne nalazi se i u današnjem muzeju u samostanu. Tu se nalazi i destilacijski kotao koji je Onofrio della Cava vjerojatno koristio kao model za prikaz takvog kotla na Eskulapovom kapitelu na Kneževu dvoru. 1681. Ljekarna se premješta u gornji klostar. Pred ulaznim vratima te Ljekarne nalazili su se kipovi "Pravednost" i "Mudrost". Recepturni stol, police, Ljekarničke posude, pribor i danas se nalaze izloženi u muzeju. Pristup ovoj Ljekarni bio je otežan jer se nalazila u prostorima klauzura tako da je 1901. Ljekarna premještena u prostor u kojem se i sada nalazi. Osim ove Ljekarne postojale su još brojne privatne Ljekarne i državne Ljekarne (Domus Christi), ali i Ljekarne u sklopu samostana (dominikanski samostan). Od Ljekarnika poznati su franjevački Ljekarnici i liječnici Julijan iz Komolca, Pelegrin iz Stona, Ignacije Šišić. Od ostalih najpoznatiji je Antun Drobac (1810-1882.) koji je bio i sakupljač raritetne flore i faune te je 1868. osnovao Prirodoslovni muzej u Dubrovniku. Također je sudjelovao kod prve eterske narkoze u Dubrovniku, a prvi je upoznao insekticidna svojstva buhača (Chrisatnthemum, folium). (Glesinger 1965)

Na samome ulazu u farmaceutski muzej u Franjevačkome samostanu nalazi se s lijeve strane jedan natpis na latinskome. Natpis datira iz 1527. godine, a nastao je u spomen epidemije kuge koja je u Dubrovniku harala 1526-1527. godine. Na toj ploči napisane su slijedeće riječi na latinskome:

"DOM(Dominus Optimus Maximus) " (" Predobri i Silni Gospodine")

«heu mors omnia truncas MDXXVII crudiore pest..» («jao smrti sve uništavaš 1527 okrutnom kugom»).

Na istoj ploči kasnije su upisane i slijedeće riječi na latinskome:

«vita peregrinatio» (« život putovanje»), te ispod toga «fugaces dies» (« dani koji bježe»).

Franjevački samostan poznat je i po jednome neobičnome umjetničkom prikazu zubobolje. Naime na drugome kapitelu desne kolonade u donjem klausturu nalazimo lik čovjeka kojem je lijeva strana lica natečena i izgleda kao da ima zubobolju. Kako je taj prikaz nastao nije poznato, no predaja veli da je majstor koji je klesao kapitel imao zubobolju koja ga je jako mučila te je odlučio svoje zdravstvene problema izraziti u kamenu. To je vjerojatno jedan od najranijih prikaza zubobolje u umjetnosti uopće. (Kesterčanek 1969:62-73)

9.VELIKA ONOFRIJEVA FONTANA (dubrovački vodovod)

Nasuprot crkve Sv. Spasa pokraj vrata od pila izgradio je Onofrio della Cava ovu fontanu. Podignuta je u spomen na izgradnju novog vodovoda koji je grad dobio 1438. Tako je grad

dobio vodu s izvora u Rijeci Dubrovačkoj udaljenog 12 km.

Vodovod je dug točno 11700m i nalazi se 106 m nad morem te je u svome toku imao 4 rezervoara. Prije gradnje vodovoda Dubrovčani su vodu dobivali iz cisterni koje su ili bile privatne ili javne. Osim toga Dubrovčani su radili i posebne vrate bunara u živom kamenu "puči" i po tome su bili nadaleko poznati.

10.DOMUS CHRISTI - BOLNICA, STARAČKI DOM (organizacija socijalne skrbi u Dubrovniku)

Početak 14. stoljeća Dubrovnik već ima nekoliko hospitala. Oni su funkcionirali više kao azili za strance, stare, siromahe i nemoćne nego kao bolnice u današnjem smislu te riječi. Oni su bili ili državni ili su bili hospitali koje su uzdržavali pojedinci svojim darovima ili razne bratovštine. 30. 1. 1347. osnovan je Domus Christi, općinski državni hospital iza samostana Sv. Klare još nazivan "hospitale grande" ili "hospitale del'comun".1540. on je pretvoren u javnu bolnicu sa stalnom liječničkom službom. (Grmek 1967)

Liječnici su bili dužni dva puta dnevno, ujutro i navečer, posjetiti bolesnike u bolnici. Hospital je imao upravu, nadglednike i bolničare, te svoju ljekarnu koja je bila i javna i bolnička ljekarna. Pod kraj Republike u njemu je radilo šest liječnika i brijača. 20.4. 1847. doktori Niko Pinelli i Frane Lopišić operirali su, u ovome hospitalu, godinu dana nakon što je otkrivena eterska narkoza rak, dojke uz primjenu eterske narkoze. 1888. sve su dubrovačke bolnice sjedinjene u jednu koja je na predjelu grada zvanome Boninovo dobila novu zgradu. Kasnije je Domus Christi pretvoren u starački dom, što je i danas te se tako vratio svojoj prvobitnoj funkciji brizi, za stare i nemoćne. Na ulazu u Domus Christi stoji slijedeći natpis na latinskome:

«tolli cruce tuam et sequere me» («uzmi svoj križ i slijedi me») (Ferri1968:57-68)

LJEČNIČKI STALEŽ I POZNATI DUBROVAČKI LJEČNICI

Dubrovački liječnici i kirurzi bili su vrlo cijenjeni i izvan granica Dubrovnika. O tome svjedoči i činjenica da su često bili pozivani bolesnicima u susjednim zemljama. Osim svojih liječnika i kirurga, Dubrovčani su ponekad slali i lijekove i medicinske knjige u susjedne zemlje (Tursku, Bosnu, Zetu, Srbiju).

Dubrovčani su već u srednjem vijeku nastojali da u njihov grad dođu sposobni i obrazovani poznavatelji liječničkog umijeća, pa su zapošljavali sposobne strance (Talijane, Španjolce, Grke, Židove) i dobro ih plaćali. Od 1280. u službi dubrovačke države djelovalo je 134 liječnika i 102 kirurga. U početku u srednjem vijeku ima ih dosta iz Salerna gdje se u to vrijeme nalazila jedna od priznatih medicinskih škola. Tako su predstavnici salernske škole Richardus iz Salerna, Johannes Stilo, te Jacobus Mazia bili među prvim liječnicima u službi Dubrovnika. Potonji je prvi podvezao venu safenu pri ulkusu potkoljenice ne bi li tako uz kirurško odstranjenje ulkusa riješio i varikozitete koji se pri ovome stanju javljaju. U Dubrovnik su kasnije dolazili i brojni liječnici iz Padove i Bologne gdje se također nalazile važne medicinske škole onog doba. Prvi domaći liječnik koji je zapsan u spisima 1280. godine je pučki liječnik Pravoslav iz Dubrovnika. Tako vidimo da su u Dubrovniku osim obrazovanih liječnika boravili i djelovali mnogi pučki liječnici. Od 14. stoljeća u Republici su stalno zaposleni 1 fizik (ponekad i dva) te 1 ili 2 kirurga. Liječničke su poslove do 1280. vjerojatno obavljali brijači kojih je bilo mnogo u Dubrovniku. Liječnici su bili primani u službu na 1-2 godine, a to im se je razdoblje produžavalo ako je njihov rad bio zadovoljavajući. Staleški odnosi među liječnicima i ljekarnicima bili su jasno uređeni. 1383. zabranjena je privatna praksa liječnicima u državnoj službi, a od 1331. liječnicima je bilo zabranjeno držati ljekarne. Tako ovaj posao prelazi u ruke ljekarnika. 1777. u Dubrovniku postoji i prvi zubar Gaetano Pierini. O životu i radu liječnika u Dubrovniku možemo puno saznati i iz raznih oporuka. (Bačić 1998)

Od dubrovačkih liječnika osobito se ističu oni iz 16. stoljeća. Donato de Mutiis koji je u Dubrovniku radio od 1526. do 1536. Poznat je kao autor naučnog djela u kojem opisuje iskustva što ih je stekao prigodom suzbijanja neke epidemije u Dubrovniku. Mariano Santo iz Barlette, koji je također živio u 16. stoljeću bio je jedna od najistaknutijih kirurga svoga vremena, poznat osobito po svojoj metodi vađenja mokraćnih kamenaca. On se u svojim djelima kritički osvrnuo na metode liječenja kirurga u Dubrovniku toga vremena i na javnozdravstvene prilike uopće. No, jedan od najslavnijih liječnika koji su radili u Dubrovniku bio je Amatus Lusitanus, portugalski Židov, profesor medicine u Ferari. On je autor velikog djela "Curationum, medicinalium centuriae septem" u kojem opisuje i 100 svojih slučajeva iz liječničke prakse u Dubrovniku. On je u Dubrovniku boravio od 1556-1558. Najslavniji dubrovački liječnik je Gjuro Armeno Baglivi. On je živio u 17. stoljeću. Samo je rani dio svoga života proveo u Dubrovniku, a ostali je proveo u Italiji, gdje je bio liječnik dvojice rimskih papa, te član niza učenih svjetskih društava. Napisao je niz djela od kojih su mu najznačajnije rasprava o liječenju

rana vodom, "De praxi medica" (" O liječničkoj praksi") koja predstavlja svojevrsan kompendij ondašnjeg medicinskog znanja te "De fibra motrice et morbosa" (" O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu") u kojem on iznosi niz pogleda o funkciji i građi motoričkih vlakana , a njegove postavke neki smatraju pretečama neuro-motornih teorija. Od 18. stoljeća i službi se u Dubrovniku nalazi sve više liječnika podrijetlom iz Dubrovnika ,od kojih je najpoznatiji Luka Stulli , liječnik koji djeluje u 19. stoljeću, a poznat je po tome što je prvi u Dubrovnik uveo vakcinaciju. Osim što je bio liječnik on je bio i pisac i povjesničar, te je bio važan za organizaciju javno-zdravstvene službe u Dubrovniku.(Grmek 1992:325-331)

Literatura:

1. Bačić J. (1994) Medicine in Dubrovnik until the 1667 Earthquake. Croatian Medical Journal(35)2:113-120
2. Bačić J.(1998) Stazama medicine starog Dubrovnika. Rijeka :Izdavački centar Rijeka
3. Barber A.(2001) Dubrovnik, acity guide.London:Somerset Limited
4. Bazala V. (1995) Kult Eskulapa u Epidauru i Dubrovniku.Farmaceutski glasnik:11/12:550-552
5. Bazala V.(1972) Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke Republike.Zagreb: Dubrovački horizonti
6. Bazala V.(1954) Della peste e dei modi di preservarsene nella Republica di Ragusa (Dubrovnik).Zagabria: vlastita naklada
7. Dračevac A. (1988)Dubrovačka katedrala. Zagreb : Privredni vjesnik
8. Feri R. (1968)Dubrovački hospitali i ubožnice. u: Hrvoje Tartaglia ,urednik. Spomenica 650- godišnjice ljekarne «Male braće» u Dubrovniku. Zagreb: Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih nauka JAZU
9. Glesinger L.(1965) Veteris Ragusae medicina et pharmacia. Zagreb:Pliva
10. Grmek MD.(1992) Medicina i ljekarništvo u negdašnjoj Dubrovačkoj republici. Dubrovnik 2-3 : 325-331
11. Grmek MD.(1967) Povijest medicine u Dubrovniku. u: Medicinska enciklopedija. Vol. 2 Zagreb: JLZ
12. Kesterčanek Z.(1969) O nekim važnim farmako-historijskim dokumentima u Dubrovniku. Acta Historiae, Medicinae, Pharmaciae,Stomatologiae , Veterinae1/2:62-73
13. Lang S.(1994) Dubrovnik's Tradition of Excellence in Medicine. Croatian Medical Journal; (35)2:124 Margaritoni M.(1998) Sveti Vlaho : Povjesnice i legende, Dubrovnik : Crkva sv. Vlaha
14. Marinović B. (1933)Jedna važna socijalna ustanova starog Dubrovnika. Dubrovački liječnik 19;1:26- 27
15. Prosperov-Novak S.(1987) Dubrovnik iznova. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
16. Stulli B.1989) Židovi u Dubrovniku. Zagreb: Matica Hrvatska
17. Tadić J, Jeremić R. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika. Beograd: Planeta,1938.